

10. Єленський В.Є. Релігійно-суспільні зміни в процесі посткомуністичних трансформацій: Україна в центрально-східноєвропейському контексті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук: 09.00.11 «Релігієзнавство» / В.Є. Єленський; Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України. – К., 2003.
11. Гаврилук Т.В. Соціальні зміни як передумова формування нових концепцій Бога / Т.В. Гаврилук // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Філософія. Наук. зб. – Чернівці, 2005. – Вип.240–241. – С. 103–108.
12. Щедрін А. «Вторинний» міф у контексті доктринальних засад нетрадиційних релігій та окультно-містичних груп: еволюція відносин у культурі постмодерну / А. Щедрін // Українське релігієзнавство. – 2006. – № 2. – С. 15
13. Колодний А.М. Релігійна мережа України: конфесійні та регіональні зрізи [Електронний ресурс] / А.М. Колодний. – Режим доступу : http://ukreligieznavstvo.wordpress.com/2009/03/15/religijna_merezha_ukrajiny/
14. Стріха М. Що нам робити з нашою історією? [Електронний ресурс] / М. Стріха // Українське життя в Севастополі. – Режим доступу : http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/strikha_such_history.htm
15. Яковенко Н. Кілька спостережень над модифікаціями українського національного міфу в історіографії [Електронний ресурс] / Н. Яковенко. – Режим доступу : <http://www.ukrhistory.narod.ru/texts/yakovenko-5.htm>
16. Сафронов А.Г. Мифы и мифология новых религий / А.Г. Сафронов // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2002. – № 561.
17. Інтерв'ю І. Огорокової зі С. Щербіною. Запоріжжя. 07.11.2010 р.
18. Інтерв'ю І. Огорокової зі С. Пашником. Запоріжжя. 02.11.2008 р.
19. Українські позаконфесійні інтелектуали-рідновіри [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.berdnyk.com.ua/materials/6/>

Огорокова И.Г. Общественно-политические условия и причины распространения родноверческого движения в Украине 1991–2011 гг.

Автором анализируются общественно-политические условия распространения родноверческих организаций в украинском государстве в период обретения и утверждения ним независимости, причины восприятия их идей частью населения.

Ключевые слова: *неоязычество, родноверие, общественно-политические условия, украинское общество*

Okorokova I.G. The socio-political conditions and reasons for extension of new-pagan native faith in Ukraine in 1991-2011

The author analyzes the social and political conditions for spread of new-pagan organizations in the Ukrainian state in the period of gaining and approval of its independence, the reasons for perception of their ideas by the population.

Keywords: *neopaganism, native faith, socio-political conditions, Ukrainian society.*

УДК: 94:277.4(477.7)"192/193"

Є. О. Голощапова

БАПТИСТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ 20–30–х рр. ХХ ст.: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано ступінь вивчення історії баптистів України в умовах суспільних трансформацій 20-30-х рр. ХХ ст. Акцентовано увагу на радянській історіографії проблеми, яка містила великий фактологічний матеріал, але носила упереджений та політично заангажований характер. Визначено особливості, напрямки і перспективи сучасних досліджень.

Ключові слова: *історіографія, баптисти, Південна Україна, суспільні трансформації*

На сьогодні в українській історичній науці дослідження розвитку баптизму на вітчизняних теренах набуло відповідної наукової ваги і його актуальність не викликає заперечень. Це стало можливим завдяки активізації досліджень з історії релігії і церкви в Україні, визнання наукової важливості цього напрямку нарівні з політичною та соціально-економічною проблематикою історичних розвідок, поступовому розширенню світоглядних та методологічних меж дослідників.

Метою даної статті є вивчення та аналіз праць, присвячених історії євангельських християн-баптистів, які виходили в період з 1920-х років до теперішнього часу, їх характеристики в контексті дослідження становлення баптистської конфесії в умовах суспільних трансформацій 20-30-х рр. ХХ ст.

Класифікацію історіографії проблеми побудуємо за проблемно-хронологічним принципом, виділивши два основних блоки дослідницьких праць – радянського періоду та доби незалежної України. У кожному з запропонованих періодів розглянемо історіографічний доробок за критерієм походження, розглянувши світські наукові дослідження та твори написані самими баптистами. Окремого висвітлення вимагає внесок у дослідження тематики зарубіжних та діаспорних учених.

Якщо у цілому історіографія радянського періоду формувалась під впливом політичної кон'юнктури, то роботи релігійного характеру залежали від панування ідей вульгарного «войовничого атеїзму» 1920–

1930-х рр. та лібералізму «наукового атеїзму» 1950–1980-х рр. Визначальною, спільною рисою всіх робіт радянської доби була ідея несумісності релігійного світогляду та радянського громадянина.

Першим етапом радянської історіографії вивчення конфесії євангельських християн-баптистів є роботи 1920–30-х років.

Характер праць про «сектантів», до яких відносили і баптистів, змінювався разом з політичним вектором. Так, на початку 1920-х років В. Бонч-Бруєвич зазначав у своїх роботах про важливість дослідження соціальної неоднорідності у середовищі раціонального сектантства з метою долучити рядових віруючих до соціалістичного будівництва. Проте, поступово погляд партійних функціонерів на релігійні організації змінювався. Важливою подією на цьому шляху стало прийняття у квітні 1926 р. на нараді при Агітпропі ЦК ВКП(б) тез «Сектантство та антирелігійна пропаганда», де зазначалось, що «сектантство являє собою дрібнобуржуазний селянський рух, в якому переважний вплив належить куркульським елементам» [1, с.50]. Відповідно, нарадою було прийнято два важливі рішення, що вплинули на характер історіографії зазначеного періоду: виступити проти ідеалізації сектантства та визнати його табором буржуазно-куркульської контрреволюції.

Запанував тенденційний підхід до оцінки діяльності, соціального складу та політичного «обличчя» баптистів. Відбулась підміна власне наукового аналізу ідеологічною пропагандою. Звичною практикою стало фальшування соціального походження, ствердження ворожості віруючих до радянської влади та її соціально-економічних перетворень. Характер робіт демонструє твердження М. Чудновцева, що можна вважати типовим: «кулаки-баптисти категорично відмовляються сплачувати сільськогосподарські податки, мотивуючи це тим, що радянська влада не від Бога, а від диявола» [2, с.24]. Подібні за змістом є праці В. Вельміна [3], М. Галактіонова [4], К. Нестеровського [5]. Примітно, що підміна наукового підходу партійно-ідеологічним мала конкретну мету: виправдати репресивні дії по відношенню до конфесії.

Доленосні події Другої світової війни, що вплинули у цілому на релігійну лібералізацію, об'єднання 1944 р. баптистів і євангельських християн і утворення загальнорадянського Союзу євангельських християн-баптистів, подальший період «відлиги» вплинули на офіційну ідеологію. Незважаючи на те, що з 1954 р. посилюється антирелігійна пропаганда та атеїстична робота, праці, присвячені сектантству, змінюють свій характер. Замість вульгарної, огульної критики віруючих вчені мали вести боротьбу з релігійним світоглядом, базуючись на засадах наукового матеріалізму. Реалізація цього курсу потребувала ґрунтовних підвалин, однією з яких стало заснування Інституту наукового атеїзму при ЦК КПРС, філіал якого було створено і в Україні.

Радянські дослідницькі роботи кінця 50-х – 80-х рр. – найбільш вагомий доробок у радянській історіографії проблеми. В цей час з'являються роботи З. Калінічевої [6], О. Клібанова [7], П. Косухи [8], Г. Ляліної [9], В. Подоляка [10], Є. Філімонова [11]. Дослідження цих авторів з проблем баптизму ґрунтуються на вивченні релігійних періодичних видань, залученні результатів соціологічних досліджень, введенні у науковий обіг частково відкритих архівних матеріалів.

Саме у 1950-1980-х рр. вчені почали виокремлювати у своїх дослідженнях такі питання, як: причини виникнення та розповсюдження баптизму на теренах радянського союзу, організаційна структура конфесії, її діяльність, кількісний та соціальний склад громад, взаємовідносини з державою.

Роботи, як правило, поєднували в собі історичний та філософський підходи, автори багато уваги приділяли питанням віровчення, морально-етичним та філософським категоріям баптизму. Особливістю робіт зазначеного періоду можна вважати їх загальносоюзний характер (регіональні дослідження існували щодо Далекого Сходу, Іркутська, Сибіру), проте південноукраїнський чи навіть загальноукраїнський аспекти не виокремлювалися.

Південь України розглядався як один з регіонів виникнення та швидкого розповсюдження баптизму наприкінці XIX ст. поряд з Київською, Подільською губерніями на Україні, та Кавказом і Сибіром у загальноімперському масштабі [12]. При переході до радянського періоду проблеми регіональний кут розгляду тематики зникав.

Примітно, що якщо раніше більшість авторів характеризувала протестантизм загалом, то в 1960-ті рр. спостерігається тенденція до спеціалізації досліджень за конфесіями.

Монографічне дослідження Л. Митрохіна «Баптизм» [13], що вийшло друком 1966 р. стало класичною роботою радянської історіографії. У ньому висвітлюються різноманітні аспекти життя конфесії, зокрема подається історичний огляд виникнення та розвитку баптистських громад у Російській імперії та Радянському Союзі. Багато уваги приділяється характеристиці організаційної структури громад, розкривається догматика віровчення, характеризується культ. Незважаючи на політично заангажований характер роботи, це дослідження можна назвати одним з ґрунтовніших з означеної тематики.

Безпосередньо періоду 1920-х рр. XX ст. присвячена монографія З. Калінічевої «Социальная сущность баптизма. 1917-1929» (1972 р.) [14]. У дослідженні висвітлюються такі питання як місіонерська діяльність баптистських громад, кооперативний рух, політична позиція баптистів, їх відношення до радянської влади. Особливу цінність становлять подана автором оцінка причин кількісного зростання баптистських громад у 1920-х рр. та їх соціальної структури. Зокрема, З. Калінічева зазначає, що у баптистських громадах переважали бідні та середняки, але очолювали їх буржуазні та дрібнобуржуазні елементи, які «визначали ідеологічну та політичну лінію церкви, її реальну практику». Зростання чисельності віруючих у 1920-х рр. було пов'язано, на думку автора, з поширенням засад нової економічної політики, що стало живильним підґрунтям для розвитку дрібнобуржуазних прошарків: торговців, ремісників, кустарів тощо, які і поповнювали баптистські громади.

Характерно, що радянські автори занепад конфесії пов'язували з успіхами соціалістичного будівництва у 1930-х рр., при якому відмирала дрібнобуржуазна стихія, підґрунтя баптизму.

У контексті розвитку сектанства в цілому розглядають історію баптизму 1920-х рр. автори дослідження «Критика релігійного сектанства (опыт изучения релігійного сектанства в 20-х начале 30-х гг.)». У роботі акцентовано увагу на таких питаннях як кількісний та соціальний склад сектантських громад. Зазначається, що сектанство за «своїм соціальним складом є дрібнобуржуазним, переважно селянським рухом», крім того наголошується на провідній ролі заможних прошарків у громадах. Повторює цю думку і Г. Ляліна в роботі «Баптизм: иллюзии и реальность» [15]. одночасно, дослідниця зауважує на факті розшарування у баптистських громадах за майновим станом у післяреволюційні роки. На думку авторки, менш заможні члени громад були більше задіяні у соціалістичних виробничих колективах, що призводило до змін у їх життєвій орієнтації, і відповідно до відмови від релігійного світогляду.

Оцінка соціальної структури баптистських громад досліджуваного періоду знайшла своє відображення і у філософсько-соціологічних роботах. Наприклад, Д. Мануйлова у дослідженні «Эволюция социальных функций баптистской общины» [16], наголошує, що у післяреволюційні роки, керівниками багатьох баптистських громад, стали представники колишніх експлуататорських класів – кулаки, білогвардійці, купці тощо.

Поряд з історичним оглядом, атрибутом низки робіт розглядуваного періоду історіографії, стали практичні поради агітаторам, провідникам антирелігійної пропаганди [9; 17].

Інерцію мислення демонструє видана 1990 р. і виконана у дусі наукового атеїзму праця С. Машенко «Віруючий у баптистській громаді» [18]. Дослідження повертає має пізнавальну цінність з огляду на звернення автора до історії баптистської молодіжної організації – бапсомолу, що мала розповсюдження на Мелітопольщині у 1920-30-х рр.

Доба перебудови започаткувала якісно новий підхід до вивчення історії вітчизняного баптизму. Суспільно-політична лібералізація, що принесла баптистам можливість провадити свою діяльність, не оглядаючись на позицію КДБ, гостро поставила проблему суспільного визнання. Її вирішення мало розпочатись з легалізації власної історії. Так, у 1989 р. побачила світ «История евангельских христиан-баптистов в СССР» [19] – перше ґрунтовне дослідження історії цього руху, над яким працювали безпосередньо самі баптисти. Оскільки в той час до складу Союзу евангельських християн-баптистів входили й п'ятидесятницькі, менонітські та деякі інші протестантські групи, дана робота містила огляд історії не тільки евангельських християн-баптистів, а й цих груп. Дослідження побудовано на основі розгляду історії окремих національних братств з залученням широкого кола джерел, свідчень сучасників подій. Ці особливості надають йому особливу цінність при розгляді питань діяльності місцевих громад та регіональних об'єднань, доль окремих осіб, репресованих служителів, дозволяє зрозуміти атмосферу в громадах в часи їх чисельного зростання та під час репресій. Незважаючи на певну політичну заангажованість, праця мала величезну вагу, як для самих вітчизняних баптистів, так і для дослідників.

Процес заповнення «білих плям» природно привів дослідників до розв'язання проблем церковно-державних відносин радянського періоду. Одним з найбільш вагомих досягнень у цій царині наприкінці 1980-х рр. – початку 1990-х рр. стали праці В. Єленського [20; 21], де крім аналізу українського законодавства про культу в перші роки після встановлення радянської влади та державно-церковних відносин, автор також спробував простежити динаміку розвитку протестантизму в Україні до 80-х рр. і спрогнозувати його на майбутнє.

В історіографії доби незалежної України, коли пішла в минуле монопольна компартійна точка зору у вивченні релігійної сфери життя, а з нею і обмеження в дослідницьких підходах та висновках, дослідження відрізняються більш широким спектром різних точок зору.

Характерною особливістю робіт доби незалежності стало звернення до історії протестантизму на Україні в цілому. Це не дивно, адже у процесі переоцінки радянської історіографічної спадщини, гостро постало питання про створення комплексної роботи.

Відповіддю на цей запит стала синтетична робота В. Любашенко [22], яка вперше в сучасній українській історіографії зробила спробу систематизувати весь фактичний матеріал про розвиток протестантських конфесій в Україні від часу їх появи і до сьогодення, простежити еволюцію віровчення найбільш поширених течій протестантизму, супроводжуючи її характеристикою найважливіших періодів історії конфесій, визначила головні концептуальні напрямки вивчення протестантизму в Україні. Дослідниця запропонувала схему періодизації історії баптизму на Україні, довела високий рівень процесу інституціоналізації українського братства у 1920-х рр., окреслила основні напрямки діяльності баптистів, визначили регіональні особливості розвитку конфесії. Крім того, у праці коротко подаються відомості про соціальний склад баптистських громад, їх кількісні зміни, наголошується, що найгорстокіших репресій протестанти зазнали саме в Україні.

Вагомим доробком вчених незалежної України стали колективні праці, такі як «Історія релігії в Україні» [23], «Академічне релігієзнавство» [24], «Історія релігії та теорія вільнодумства» [25], десяти томна «Історія релігії в Україні». П'ятий том останньої – «Протестантизм в Україні» [26] – комплексне дослідження генези, розвитку та становлення протестантських конфесій в Україні.

Дослідження полтавських науковців П. Кравченка та Р. Сітарчука «Протестантські об'єднання в Україні у контексті соціальної політики більшовиків: 20–30-і роки ХХ ст.» [27], присвячене цілому комплексу проблем розвитку протестантських конфесій. Це дослідження стало продовженням наукових пошуків Р. Сітарчука, першим вагомим результатом яких став захист кандидатської дисертації у 2001 р. «Діяльність протестантських конфесій у Радянській Україні в контексті її державної політики (20–30-і рр. ХХ ст.)» [28]. Зокрема, у монографічному дослідженні проаналізовано діяльність Союзу евангельських християн-баптистів та його внутрішній розвиток, ставлення до радянського ладу, зміни у кількісному складі конфесії,

розглянуто антицерковну політику радянської влади по відношенню до баптистів та конкретні приклади її негативного впливу.

Крізь призму розвитку преси розглядає історію протестантських церков у 1920-х рр. запорізька дослідниця А. Ігнатуша [29; 30].

До окремого блоку належать роботи, присвячені церковно-державним відносинам. У сучасній історіографії не виокремлювалась проблема дослідження специфіки взаємовідносин баптистів та радянської влади протягом 1920–1930-х рр. Проте, існує потужний доробок сучасних вчених присвячених, дослідженню різноманітних аспектів взаємовідносин релігійних конфесій та радянської держави означеного періоду, серед них класичними стали праці О. Ігнатуші [31], А. Киридон [32], В. Пащенко [33; 34], В. Силантьєва [35].

Питання репресій проти євангельських християн-баптистів є важливим аспектом досліджуваної проблеми. Зусилля вітчизняних науковців Ю. Шаповала [36], В. Ченцова [37], М. Шитюка [38], В. Нікольського [39] та ін. дозволяють на сьогодні говорити про важливі зрушення на шляху ліквідації цієї «білої плями» в історії України.

Результатом реалізації програми «Реабілітовані історією» є ціла низка видань по всіх областях України, присвячених масовим репресіям у різних сферах життя, серед різних соціальних верств населення.

Багато наукових розвідок, які базуються на документальних матеріалах архівно-слідчих справ, розміщені на сторінках журналу «З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ». Частина з них присвячені тематиці релігійних переслідувань. Вивчаючи проблему репресій 30-х рр. ХХ ст., автори, серед іншого, торкаються й питання репресій проти релігійних організацій, їх лідерів та віруючих. Ще не стала предметом окремого наукового аналізу проблема репресій проти євангельських християн-баптистів. Проте, в одній зі своїх наукових розвідок О.Бажан акцентує увагу на наслідках для конфесії репресивної політики 1930-х р [40] Побіжно про репресії проти баптистів у 1920–1930-ті рр. згадують у своїх працях правозахисники Л. Алексєєва [41], Б. Захаров [42].

Окремий шар історіографічного комплексу становлять дослідження, авторами яких є безпосередньо представники конфесії євангельських християн-баптистів.

Примітно, що саме їх творчому доробку належить публікація наприкінці 1980-х рр. ґрунтовної праці «Історії євангельських християн-баптистів в СРСР» [43], що стала першим кроком на шляху ствердження євангельськими християнами-баптистами свого місця у вітчизняній історії. Доба незалежності та демократизації суспільства створили необхідні умови для розвитку історичних досліджень конфесійними істориками.

Двотомне дослідження відомого діяча євангельсько-баптистського руху ХХ ст. С. Савінського «Історія євангельських християн-баптистів України, Росії, Белорусії» [44; 45] подає історію конфесії від 1867 до 1967 рр. У дослідженні багато уваги приділяється питанням життєдіяльності українських помісних церков у період 1920-1930-х рр.: видавничій справі, проблемам духовного розвитку, проведенню з'їздів, відношенню до суспільно-політичних та економічних перетворень у державі. Автор відслідковує процес обмеження діяльності баптистських громад владою, проводячи паралелі між «безбожним» законодавством 1929 р. та законодавчими актами часів К. Победоносцева.

Цілий комплекс питань з історії вітчизняного євангельсько-баптистського братства висвітлений у науковому доробку Ю.Є. Решетнікова. У співавторстві з С. Санніковим ним була створена синтетична монографія «Огляд історії євангельсько-баптистського братства на Україні» [46], в якій розглянуті такі питання, як богословський портрет баптистів, зародження та розвитку євангельського руху. Особливу цінність становить розділ, присвячений післяреволюційному розвитку баптистських громад.

Ціла низка питань, зокрема історія євангельсько-баптистської освіти, суспільно-політичні погляди євангельських християн-баптистів, їх національне самовизначення тощо, висвітлені автором в окремих наукових розвідках [47-49].

Для розуміння внутрішньогромадських проблем, напрямків діяльності громад, духовно-морального стану віруючих важливим є звернення до біографій лідерів громад. Праця Л. Коваленко «Облако свидетелей христовых для народов России в XIX-XX веках» [50] відтворює на загальносоюзному ґрунті долю окремих служителів церкви.

Торкаючись інституційного аспекту, варто відзначити, що на сьогодні ініціатором більшості робіт з проблем історії конфесії ЄХБ є Одеська богословська семінарія. Цей науково-освітній заклад випускає альманах «Богомисліє», на сторінках якого регулярно з'являються дослідження з історії баптизму на Україні. Виданий Академією збірник «Історія Баптизму», подає нариси розвитку європейського, американського та вітчизняного баптизму в історичній та сучасній перспективі.

Діаспорна історіографія представлена працями баптистів, які емігрували на початку та у середині ХХ ст. і передусім намагались зберегти історію свої церкви та передати її наступним поколінням, адже були певні, що у радянській Україні правда про євангельські громади буде сфальшована режимом. Періодичним органом віруючих-баптистів у діаспорі став журнал «Післанець правди», що з 1927 по 1939 р. видавався на Львівщині, а з 1947 р. відновив діяльність у США.

Вагомим доробком діаспорної історіографії є праці американського дослідника Г. Домашовця. Особливий інтерес становить його робота 1967 р. «Нарис історії української євангельсько-баптистської церкви» [51]. У дослідженні автор висвітлює історію баптизму на Україні від хрещення Русі до 1950 р. Особливий інтерес у контексті нашого дослідження становить наведення детального опису всеукраїнських з'їздів баптистів 1920-х рр., характеристика жіночих та молодіжних організацій зазначеного періоду.

Продовжив справу свого батька член керівництва Об'єднання українських євангельсько-баптистських церков у США В. Домашовець. Автор подав загальний огляд історії становлення та розвитку баптизму на

українських землях. Праця цікава тим, що побудована переважно на конфесійних джерелах та діаспорній історіографії історії України [52].

Увагу розвитку баптизму на Україні присвятив ще один представник української діаспори у США – пастор Лев Жабко-Потапович «Христове світло в Україні: історія українського євангельсько-баптистського руху» [53].

Треба зазначити, що згадані автори, як правило подавали загальну картину розвитку баптизму на Україні, не концентруючись на окремих проблемних питаннях, хоча фактичні приклади, такі як чисельність громад, географічні назви, долі конкретних осіб досліджуваного періоду становлять особливу цінність для вивчення заявленої проблематики.

Крім того, саме діаспорні дослідники започаткували розгляд історії баптизму по окремих регіонах України. У цьому контексті привертає увагу роботи І. Кубріна «Нова віра» 1967 р. [54] та І. Угруна «Особливі дії в мальовничій Галичині» [55], присвячені історії зародження та розвитку баптистської церкви на теренах західної України.

Справу діаспорних дослідників з вивчення історії баптизму на рівні окремих регіонів продовжують представники конфесії в Україні. Цінним дослідженням є робота В.С. Синього «Короткий огляд історії баптизму на Херсонщині» [56], в якій автор висвітлює процес зародження та розвитку баптистського руху, проаналізувавши регіональні особливості цього процесу.

Одними з поодиноким прикладів звернення до місцевої проблематики є дослідження історії помісних церков Запорізької області, що входить до сфери наукових інтересів викладача Запорізького біблійного коледжу та семінарії Сергія Сизоненка. Результатами плідної роботи дослідника стали публікації розвідок з історії першої церкви євангельських християн-баптистів м Бердянськ та історії баптистської громади с. Ново-Спаське [57].

Ці праці проявилися в руслі загальної тенденції актуалізації історичних досліджень регіональних осередків церков. У 2007 р. на матеріалах усної історії та архівних розвідок віруючих з'явилося дослідження історії кременчуцьких та Кіровоградських церков [58]. 2009 р. вийшла друком робота «Євангельський рух на Волині в документах і долях людей» [59], в якій на широкому тлі архівних джерел висвітлюється історія баптистського руху у регіональному аспекті.

Варто відзначити також розвідку Б. Олійника присвячену розвитку баптизму на Харківщині [60].

Отже, дослідження історії конфесії євангельських християн-баптистів України проводилось майже з перших років її утвердження, але упереджене та політично заангажоване ставлення до конфесії у минулому не сприяло виваженому та об'єктивному науковим дослідженням її генези, становлення, розвитку та функціонування. В той же час наявність великої кількості фактичного матеріалу з історії євангельських християн-баптистів України, обумовлює не тільки можливість, але й потребу в нових дослідженнях цієї тематики, спонукає до нового осмислення історіографічних здобутків.

У сучасній історіографії переважають праці конфесійних істориків та філософів, що гостро ставить питання саме історичних праці. Перед світськими істориками стоїть нагальна потреба досліджень вітчизняного баптизму у контексті української історії. Існує потреба як у систематичних історичних дослідженнях з історії протестантизму на Україні, так і у вузькотематичних. Величезний крок на цьому шляху зробили дослідники історії євангельських християн-баптистів періоду 1940–1960 рр., зокрема, дослідження О. Лахно [61], О. Панич [62; 63], І. Саламахи [64; 65], В. Мадудяка [66], в яких розглядаються питання взаємовідносин радянської влади та баптистів, вплив політики державного атеїзму на конфесію, розколу баптистів, його причин, наслідків, долі окремих діячів тощо. Натомість період 1920–1930-х рр. контрастує за ступенем уваги науковців, а регіональний рівень проблеми на сьогодні залишається малодослідженим.

Джерела та література

1. Митрохин Л. Баптизм: история и современность: философско-социологические очерки / Л. Митрохин. — СПб. : Русский Христианский гуманитарный ин-т, 1997. — 477 с.
2. Чудновцев М. Церковники и сектанты в борьбе против колхозов / М. Чудновцев. — М. : Молодая гвардия, 1931. — 140 с.
3. Вельмін В. Сектанти та молодь / В. Вельмін. — Х. : Держ. вид-во України, 1930. — 120 с.
4. Галактионов М. Классовый враг под сектантской личиной / М. Галактионов. — М. ; Л. : Гос. изд-во, отдел воен. лит-ры, 1930. — 46с.
5. Нестеровський К. Як колективізація нищить релігію / К. Нестеровський. — Х. : Держ. вид-во України, 1930. — 32 с.
6. Калиничева З. Социальная сущность баптизма. 1917–1929 / З. Калиничева. — Л. : Наука, 1972. — 140 с.
7. Клибанов А. Религиозное сектантство в прошлом и настоящем / А. Клибанов. — М. : Наука, 1973. — 255 с.
8. Косуха П. Про так званіх «рятівників» баптизму / П. Косуха. — К. : Знання, 1977. — 48 с.
9. Лялина Г. Новые тенденции в идеологии баптизма / Г. Лялина. — М. : Знание, 1979. — 64 с.
10. Подоляк В. Баптизм: криза віровчення / В. Подоляк. — К. : Політвидав, 1978. — 120 с.
11. Филлимонов Э. Баптизм и гуманизм / Э. Филлимонов. — М. : Мысль, 1968. — 225 с.
12. Критика религиозного сектантства (опыт изучения религиозного сектантства в 20-30-х гг.) / Сост. Г. Лялина. — М. : Мысль, 1974. — 263 с.
13. Митрохин Л. Баптизм / Л. Митрохин. — М. : Политиздат, 1966. — 264 с.
14. Калиничева З. Социальная сущность баптизма. 1917–1929 / З. Калиничева. — Л. : Наука, 1972. — 140 с.
15. Лялина Г. Баптизм: иллюзии и реальность / Г. Лялина. — М. : Политиздат, 1977. — 175 с.
16. Мануйлова Д. Эволюция социальных функций баптистской общины: автореф. дис... канд. филос. наук: 09.00.06 / Д. Мануйлова. — М., 1972. — 20 с.

17. Малахова И. Современный баптизм: идеология и деятельность / И. Малахова. — М. : Знание, 1987. — 62 с.
18. Мащенко С. Віруючий у баптистській громаді / С. Мащенко. — К. : Знання, 1990. — 48 с.
19. История евангельских христиан-баптистов в СССР. — М. : ВСЕХБ, 1989. — 623 с.
20. Єленський В. Державно-церковні відносини на Україні (1917–1990 рр.) / В. Єленський. — К. : Знання, 1991. — 72 с.
21. Єленський В. Сучасний протестантизм: динаміка, процеси, тенденції / В. Єленський. — К. : Знання, 1989. — 47 с.
22. Любашенко В. Історія протестантизму : Курс лекцій / В. Любашенко. — К. : Просвіта, 1995. — 350 с.
23. Історія релігії в Україні / під ред. проф. А. Колодного. — К. : Знання, 1999. — 735 с.
24. Академічне релігієзнавство: Підручник для студентів вузів / За наук. ред. А. Колодного. — К. : Світ Знань, 2000. — 864 с.
25. Історія та теорія вільнодумства. — К. : Український держ. педагогічний ун-т ім. М. Драгоманова, 1996. — 254 с.
26. Протестантизм в Україні. Ранній протестантизм. Пізній протестантизм. Баптизм. Т.5. Історія релігії в Україні: У 10 т. / НАН України; Інститут філософії ім. Г.Сковороди. Відділення релігієзнавства / Під ред. проф. А. Колодного. — К. : Український Центр духовної культури, 2002. — 428 с.
27. Кравченко П. Протестантські об'єднання в Україні у контексті соціальної політики більшовиків: 20–30-і роки ХХ ст. / П. Кравченко, Р. Сітарчук. — Полтава, 2005. — 211 с.
28. Сітарчук Р. Діяльність протестантських конфесій у Радянській Україні в контексті її державної політики (20-30-і рр. ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 09.00.11 "релігієзнавство" / Р. Сітарчук. — К., 2001. — 18 с.
29. Ігнатуша А. «Йти і проповідувати Євангеліє». З історії всеукраїнського журналу «Баптист України» / А. Ігнатуша // Людина і світ. — 1999. — № 12. — С. 38-40.
30. Ігнатуша А. Відображення становлення протестантських конфесій до революції та характеру радянської влади крізь призму їхніх журналів (1926–1928 рр.) / А. Ігнатуша // Південний архів. — Херсон, 2008. — Вип.27. — С. 193–199.
31. Ігнатуша О. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер: ХІХ ст. — 30-ті рр. ХХ ст. / О. Ігнатуша. — Запоріжжя : Поліграф, 2004. — 438 с.
32. Киридон А. Час випробувань: Держава, церква і суспільство в радянській Україні 1917–1930-х років / А. Киридон. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. — 384 с.
33. Пащенко В. Свобода совісті в Україні: Міфи і факти 20–30-х років / В. Пащенко. — К. : АН України, Головна ред. колегія науково-документальної серії книг "Реабілітовані історією", 1994. — 249 с.
34. Пащенко В. Більшовицька держава і православна церква в Україні (1917–1930-ті роки) / В. Пащенко, А. Киридон. — Полтава : АСМІ, 2004. — 336 с.
35. Силантьєв В. Влада і православна церква в Україні (1917-1930 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук: 07.00.01 "історія України" / В. Силантьєв. — Х., 2005. — 38 с.
36. Шаповал Ю. Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії / Ю. Шаповал. — К. : Генеза, 2001. — 557 с.
37. Ченцов В. Політичні репресії в радянській Україні в 20-ті роки / В. Ченцов. — К. : НАН України; Інститут історії України, 1999. — 482 с.
38. Шитюк М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті роки ХХ століття / М. Шитюк. — К. : Тетра, 2000. — 534 с.
39. Нікольський В. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х-1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження / В. Нікольський — Донецьк : Донецький національний ун-т, 2003. — 624 с.
40. Бажан О. Розділяючи на "чистих" і "нечистих" / О. Бажан // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — 1995. — №1-2.
41. Алексеева Л. История инакомыслия в СССР. Новейший период / Л. Алексеева. — Вильнюс. — М. : Весть. — 352 с.
42. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956-1987) / Б. Захаров — Х. : Харківська правозахисна група, 2003. — 144 с.
43. История евангельских христиан-баптистов в СССР. — М. : ВСЕХБ, 1989. — 623 с.
44. Савинский С. История евангельских христиан-баптистов Украины, России, Белоруссии (1867–1917) / С. Савинский. — СПб. : "Библия для всех", 1999. — Ч. I. — 424 с.
45. Савинский С. История евангельских христиан-баптистов Украины, России, Белоруссии (1917–1967) / С. Савинский. — СПб. : "Библия для всех", 2001. — Ч. II. — 448 с.
46. Решетников Ю. Обзор истории евангельско-баптистского братства в Украине / Ю. Решетников, С. Санников. — Одеса : Богомыслие, 2000. — 246 с.
47. Решетников Ю. З історії евангельсько-баптистської освіти // Людина і світ. — 2002. — січень. — С.10-13.
48. Решетников Ю. Українські баптисти і національне питання / Ю. Решетников // [Електронний ресурс] <http://www.risu.org.ua/ukr/study/religdigest/article;15789>
49. Решетников Ю. Між традицією і модернізмом. Соціально-політичні погляди евангельських християн-баптистів / Ю. Решетников // Людина і світ. — 2004. — серпень. — С. 6-13.
50. Коваленко Л. Облако свидетелей христовых для народов России в XIX- XX веках / Л. Коваленко. — К. : Центр Християнського Сотрудничества, 2000. — 274 с.
51. Домашовець Г. Нарис історії української евангельсько-баптистської церкви / Г. Домашовець. — Ірвінгтон ; Торонто : Harmony printing limited, 1967. — 596 с.
52. Домашовець В. Український евангельсько-баптистський рух в його 150-літній ювілей / В. Домашовець. — Морріс-Плейс ; Луцьк : б.в., 2002. — 95 с.
53. Жабко-Потапович Л. Христове світло в Україні / Л. Жабко-Потапович. — Чикаго : Видання Всеукраїнського евангельсько-баптистського братства, 1991. — 173 с.
54. Кубрін І. Нова віра / І. Кубрін. — Торонто : Kiev printers, 1967. — 112 с.
55. Угрин І. Особливі дії в мальовничій Галичині / І. Угрин. — Торонто : Harmony printing limited, 1980. — 39 с.
56. Синій В. Короткий огляд історії баптизму на Херсонщині / В. Синій. — Херсон : б.в., 2003. — 79 с.
57. Сизоненко С. Краткая история 1-й церкви ЕХБ Бердянска / С. Сизоненко [Електронний ресурс] // http://ecbua.info/index.php?option=com_content&task=view&lang=ru&id=496

58. Безпарточний О. Вслід за Христом. Нариси з історії євангельсько-баптистських церков в Україні / О. Безпарточний. — Кременчук : Вид-во "Християнська Зоря", 2007. — 580 с.
59. Гапонюк Л. Євангельський рух на Волині в документах і долях людей / Л. Гапонюк, М. Пирожко, В. Чайка. — Луцьк : Українська місія благовістя, 2009. — 448 с.
60. Олійник Б. І. Розвиток баптизму на Харківщині (1917–1941 р. р.) / Б. Олійник // Науковий вісник. — Х., 2011. — Вип.35. — С. 99–104.
61. Лахно О. Церковна опозиція євангельських християн-баптистів в Україні (1940-1980-ті роки) / О. Лахно. — Полтава : Друкарська майстерня, 2009. — 285 с.
62. Панич О. До питання про причини розколу євангельських християн-баптистів у 1960-х роках / О. Панич // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. — Львів : Логос, 2007. — Кн. 1. — С.704—710.
63. Панич О. Міф про баптистів у радянському суспільстві 1950-1980-х рр.: марновірство і пропаганда / О. Панич // Український історичний журнал. — 2011. — №3. — С. 123—142.
64. Саламаха І. Історія заснування церкви євангельських християн-баптистів в СРСР / І. Саламаха // Південний архів (історичні науки). — Херсон, 2002. — Вип. 7. — С.78—82.
65. Саламаха І. Рух "чистих баптистів" в Україні (середина 1950-х — початок 1960-х рр.) / І. Саламаха // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Запоріжжя : ЗНУ, 2006. — Вип. XX. — С. 262—265.
66. Мадудяк В. Роль «комісії сприяння» у проведенні релігійної політики щодо євангельських християн-баптистів в УРСР (60-ті-70-ті роки ХХ століття) / В. Мадудяк // Держава і церква в новітній історії України. — Полтава, 2010. — С. 235–242.

Голощапова Е.А. Баптисты Украины в условиях общественных трансформаций 20–30-х гг. XX в.: историографический аспект

В статье проанализирована степень изученности истории баптистов Украины в условиях общественных трансформаций 20–30-х гг. XX в. Акцентировано внимание на советской историографии проблемы, которая содержала значительный фактический материал, но носила политически заангажированный характер. Определены особенности, направления и перспективы современных исследований.

Ключевые слова: историография, баптисты, Южная Украина, общественные трансформации

Goloshchapova E.O. Baptists of Ukraine in conditions of social transformations of 20-30s of XX century: historiographic aspect

The article analyzes the degree of scrutiny of the history of Baptists in Ukraine in conditions of social transformation of 20-30s of XX century. The attention is accented to Soviet historiography of problem, which contained a considerable amount of factual material, but wore a politically biased nature. The features, trends and prospects of modern research are determined.

Keywords: historiography, Baptists, Southern Ukraine, social transformation

УДК: 94:070.482(477.64)"192"

А. Є. Ігнатуша, О. М. Ігнатуша

ПРОТЕСТАНТСЬКА ПЕРІОДИКА УКРАЇНИ 20–х рр. ХХ ст. ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ГРОМАД ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ

Стаття характеризує організаційне становище та зміст релігійного життя протестантських громад Запоріжжя у 20-ті рр. ХХ ст. за матеріалами протестантських журналів

Ключові слова: протестантизм, періодика, журнали, преса, релігійна політика влади.

Цінним джерелом історичної інформації про зміст і характер релігійного життя Запорізького краю у 20-ті рр. ХХ ст. є конфесійна періодика. Не дивлячись на розширення доступу до неї протягом двох останніх десятиліть, вона ще мало використовується в історичних дослідженнях, у чому вбачаємо полегшене ставлення до цього виду джерел і відсутність історіографічних традицій.

Обравши її предметом аналізу, і спираючись на джерела, якими є журнали протестантських конфесій 20-х рр. ХХ ст., охарактеризуємо проблеми розвитку протестантського руху у регіональному вимірі протягом вказаного десятиліття. Цей час був сповнений організаційними труднощами та суперечливими державно-політичними впливами.

Конфесійна періодика 20-х рр. ХХ ст. переживала непростий процес організаційного становлення. Лише після смуги гонінь і економічних утисків, радянська влада дала дозвіл на випуск окремих конфесійних видань. Дозвіл отримали новостворені православні і менш чисельні порівняно з православними протестантські спільноти. Вони мали, на думку влади, розхитати міць ще недавно могутньої Російської православної церкви, яка становила серйозну ідеологічну небезпеку для нового політичного режиму. Серед таких конфесій, що «удостоїлися» дозволу на створення своїх журналів, були Всеукраїнський союз баптистів (ВСОБ), Всеукраїнський союз євангельських християн (ВУСЄХ), Всеукраїнський союз християн віри євангельської (ВСХВЕ) та Всеукраїнське об'єднання Адвентистів сьомого дня (ВОАСД). Друковані органи цих конфесій з притаманною їм специфікою виходили у світ протягом 1925–1928 рр. Аналіз цих видань з метою